

ЧЕШКИЯТ ПРИНОС ЗА РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКА МУЗИКАЛНА КУЛТУРА (1879–1919)

Ивайло Иванов

Наситеният със знаменателни събития за Европа XIX век е ползотворен за историческата съдба на българския народ. Неговите дългогодишни усилия и борба за национално освобождение дават реален резултат – на политическата карта на Европа се появява една нова държава. Рожба на компромиса в голямата политическа игра на Велики европейски сили, макар и разпокъсана на отделни части, в които под чуждо владичество остават не малък брой българи, България има амбицията да докаже на цивилизована Европа правото си на самостоятелно развитие. Затова тя навлиза в модерните времена с небивали темпове на растеж във всички сфери на общественото развитие и на практика само за 20 години посреща XX век не само с добре организирани управленческо-административни структури, армия, полиция, съд и прокуратура, Народна банка и др., но и с изградени основни институции в областа на образованието, науката и културата – с развита училищна мрежа, Народна библиотека, Народен музей, Висше училище, Книжовно дружество (БАН), Рисувално училище, професионален театър, опера и др.

Водени от желанието за по-бързото излизане от политическото, икономическо и културно влияние на Ориента, водещите представители на българската интелигенцията и управляващия елит загърбват страховете си от чуждото вли-

яние и издигайки се на висотата на историческите предизвикателства за кратко време приемат европейските достижения във всички сфери на общественото развитие като модел за подражание. Затова, веднага след Освобождението в Княжество България и Източна Румелия започват да се канят на работа и да се ползват услугите на стотици чужди специалисти в областта на държавното строителство, юристпруденцията и правораздаването, финансите, стопанството, образованието, науката, културата, изкуствата и т.н. В този процес участват стотици специалисти от над двадесет националности, като броят на чехите е най-голям, а и те са много добре подготвени в професионално отношение.

Българската музикална култура в първите години след Освобождението се развива по-бавно в сравнение с другите области на духовен живот. Това се дължи не само на общото социално-икономическо, образователно и културно равнище на преобладаващата част от българското население, но и на неговите духовно-естетически критерии, възприятия и предпочитания, характеризиращи се с консервативно отношение към европейската музикална традиция. Още няколко десетилетия българското село продължава да бъде главната опора на богатите фолклорни традиции и музикално творчество, а народната песен и танц бавно губят

своите позиции дори в градовете. Силно е и влиянието на църквата с нейната хилядолетна музикална традиция, определяща репертоара на църковните хорове към православните и католическите храмове. Европейското културно влияние се чувства само в големите български градове, където поканените от българските власти десетки чужди специалисти-музиканти стават инициатори за основаването и ръководители на първите граждански музикални дружества, оркестри и хорове, които популяризират богатата европейска музикална култура. В градовете започват да създават нови музикални творби и жанрове – обработени и хармонизирани народни песни, училищни и войнишки песни, маршове, романси, валсове, полки и др., а по-късно – оперети, опери, камерни и симфонични музикални произведения. Много от техни автори са възпитаници на споменатите музикални дружества или на чужди музикални училища и консерватории. Значителна роля в европеизацията на следосвобожденската българска музикална култура играе и училището, където пеенето става основен учебен предмет, преподаван в началото главно от учители-чужденци. Съществен е и приносът на чуждите капелмайстори на военните оркестри към българската войска, които подготвят професионално стотици млади българи в строгите „капелмайсторски школи“ и са основните популяризатори на европейската музикална култура.

Като цяло чехите, които живеят, работят и творят в следосвобожденска България през периода 1879–1919 г., са чужденците оказали най-силно влияние върху развитието на българската култура, образование и изкуства, особено през неговия начален етап (1879–1899). Общият брой на чехите до Първата световна война е над 2000 души, като след нея постепенно намалява поради завръщането на част от чешките заселници в България обратно в

своята родина. Приблизителният брой на чешките специалисти-музиканти, които работят в България през същия период е около 50 души, като по-голямата част от тях са военни капелмайстори. Първата група чешки специалисти, квалифицирани работници, занаятчии, търговци, предприемачи и др. се заселват в Княжество България и Източна Румелия още през периода 1879–1885 г., като се ползват от културната спогодба между Княжество България и Австро-Унгария и поканата от страна на източнорумелийското правителство или по собствена инициатива и покана от страна на българи-чешки възпитаници. Голям брой чешки колонисти идват в България през 80–90 години на XIX век и през първото десетилетие на XX век. Причините за тази „чешка културно-цивилизационна колонизация“ се крият не толкова в политиката на австро-унгарските правителства, целяща засилване на влиянието на Австро-Унгария на Балканите или в липсата на национална самостоятелност и възможност за професионална реализация при чешките заселници, а преди всичко в тяхната мотивация – искреното съчувствие към съдбата на българския народ и възможностите да предадат придобития опит при отстояване на идеите за национално самоопределение и практическо осъществяване на идеите за славянско и християнско единство и по-бързото завръщане на България към ценностите на европейската цивилизация.

Приносът на чешките музикални дейци за развитието на следосвобожденската българска музикална култура е неразривно свързан както с прякото им участие в ръководството и дейността на първите военни професионални оркестри, така и с основаването, организирането, ръководството и концертната дейност на първите музикални кръжоци и дружества и то като професионални изпълнители и капелмай-

стори-диригенти на десетките ученически и граждански оркестри и хорове. Те са и едни от първите професионално подготвени учители по нотно пеене и музика в българските учебни заведения, автори на учебници, методически ръководства, музикални сборници, китки от народни песни и др. Чешките музикални специалисти са и сред инициаторите, основателите, ръководителите и преподавателите в първите специализирани музикални училища, школи и курсове, в които се подготвят бъдещите български музиканти – професионалисти.

Темата за ролята, мястото и приноса на чешките музикални специалисти за формирането и развитието на следосвобожденската българска музикална култура през периода от 1879 до 1919 г. е в ползрението на българските историци, музиковеди, театроведи, мемоаристи, литератори, педагози и др. от няколко десетилетия насам. Всестранната просветителска, педагогическа, организационна и творческа дейност на най-изявените чешки музикални дейци в България е отразена както в „Българска музикална енциклопедия“ (София, 1967 г.), така и в десетки научни монографии, студии, статии, юбилейни албуми, спомени и документални сборници. Тук ще споменем само част от тях – Х. Визнер. „Спомени за основаването на Народната опера“. В-к „Музикален вестник“. София. 1921 г., бр. 6, с. 4; Др. Казаков. „Материали по историята на Народния театър и опера“. София, 1929 г.; „Апoteоз на българския театър. Юбилеен сборник“. София, 1929 г.; „Полувековна България (1879–1928). Илюстриран юбилеен албум“. София, 1929 г.; Я. С. Захей. „Някои лични спомени“ – В: „Юбилеен сборник на Славянска беседа (1880–1905)“. София, 1905 г.; д-р К. К(ръстев). „Развитие на оперното дело у нас“. Сп. „Български артист“. София, год. III, 1921 г., с. 7–10; Вл. Сис. „Кратък преглед на българо-чеш-

ките културни отношения“ – В: „Юбилеен сборник на Славянското дружество в България (1899–1924)“. София, 1925 г.; „Юбилеен сборник на Втора софийска мъжка гимназия по случай 25 години от основаването ѝ (1903–1928). София, 1928 г.; „Чехословашката колония в България (1868–1928). Юбилеен сборник“. София, 1929 г.; Н. И. Ванков. „История на учебното дело в България“. София, 1930 г.; Ас. Златаров. „Първите наши наставници“. София, 1930 г.; „Юбилеен сборник на Варненската държавна мъжка гимназия“. Варна, 1930 г.; „История на 4-ти пехотен плевенски полк“. Плевен, 1933 г.; Ив. Камбуров. „Илюстриран музикален речник“. София, 1932 г.; „Юбилеен сборник за 50 годишния юбилей и дейност на Казанлъшкото педагогическо училище (1883–1933). Казанлък, 1935 г.; „Казанлък в миналото и днес. Юбилеен сборник“. Казанлък, 1935 г.; „Пловдивско певческо дружество (1896–1936). Юбилеен сборник“. Пловдив, 1936 г.; Ив. Попов. „Миналото на българския театър. Спомени и документи“. София, 1939 г.; Д. Крънжилов. „Културните връзки между българи и чехословаци в миналото“ – В: Сборник „Чехословашко-България“. София, 1948 г.; Св. Димитрова. „Архивни извори за дейността на Народната опера до 9.IX.1944 г.“. Известия на държавните архиви. София, 1955 г., кн. 2, с. 111–121, О. Славкова. „Нашите първи учители“. София, 1957 г.; Л. Сагаев. „Българското оперно изкуство“. София, 1958 г.; А. Баларева. „Карел Махан“. Известия на Института по музика при БАН. София, 1959 г., кн.5, с. 31–68; „Изследвания в памет на Карел Махан. Сборник с документи“. София. БАН, 1961 г.; Зд. Урбан. „Из историята на чешко-българските културни връзки“. София, 1961 г.; Н. Найденов. „Из музикалното минало на Варна“. София, 1972 г.; Й. Каранов. „Материали по история на музикалната култура на

град Варна“. Варна, Част I-II, 1965 г. и „Военните духови оркестри на град Варна (1881–1944)“. Варна, 1972 г.; Д. Казасов. „Някогашните български градове“. София, 1973 г.; Хр. Мирски. „Музикалното минало на Варна до 1944 г.“. Варна, 1979 г.; П. Цалова. „Дейци на българската възрожденска музикална култура“ – В: Сборника „Из историята на българската музикална култура в края на XIX и началото на XX век“. София, 1979 г., с. 78–101; Ат. Иванов. „Военните оркестри в България“. София, 1979 г. и „Чешките капелмайстори в България“. София, 1983 г.; Зд. Урбан. „Чехи и българи – културни взаимоотношения“. София, 1981 г.; „Чехословашки извори за българската история“. София. Т. 1, 1985 г.; Ан. Пенев и П. Петров. „Чужденци-просветни дейци в България“. София, 1988 г.; Яр. Гочев. „Капелмайсторът Тома Кулхави“. Сп. „Чехословакия“, бр. 1, 1988 г., с. 15–17; Д. Македонов. „Антон Тайнер“. Сп. „Чехословакия“. София, 1991 г., бр. 1, с. 21–22; К. Колева. „Чехи в България“. София, Т.1, 1995 г., с. 116–124; М. Иванов. „Чехи в България“. София, Т.1, 1995 г., с. 80–82; Конст. Кокушев. „Музикалното възпитание във варненското българско училище през втората половина на XIX век“. Сп. „Българско музикознание“. София, 1994, кн. 3, с. 15–23, Ем. Лазарова. „Славянското движение в България“. София, 1997 г.; Сборник „Чехите в България – история и типология на една цивилизаторска роля.. Голяма Чешка библиотека“. София, Част 1, 1995 г., Част 2, 1996 г., Част 3, 1999 г.; Вл. Русанов. „Българският славей Христина Морфова“. София, 1999 г.; Р. Бикс. „Народната опера в стара София“. София, 2000 г.; „Първите 100 години. Национално музикално училище „Любомир Пипков“ (1904–2004). Юбилеен сборник“. София, 2004 г.; Явор Милушев. „Чешки профили в общественото развитие на следосвобожденска България“. София, 2005 г. и др.

Десетки са и научните и научно-популярните статии, посветени на дейността на чешките специалисти-музиканти в следосвобожденска България, публикувани в специализираните периодични издания от края на XIX и първите две десетилетия на XX век – вестниците „Музикален вестник“ и „Музикални вести“ и списанията „Кавал“, „Музикант“, „Музикален живот“, „Музикални хоризонти“, „Български артист“, „Съвременна илюстрация“, „Илюстрация. Светлина“, „Просветно единство“ и др.

Огромен брой снимки, документи, печатни издания, юбилейни броеве на вестници и списания, сборници с документи, албуми, плакати, нотни партитури, ръкописи и др., свързани с творческата, професионалната и обществената дейност на чешките капелмайстори, музиканти-изпълнители, учители в България, се съхраняват в Научния архив на БАН (Например, Сбирка №14 на Института по музикознание – „Български музикални градове“), Централния държавен архив, Софийския градски и окръжен архив и Държавните окръжни архиви.

Държавните органи за управление на българската държава започват да се създават още по времето на Руското гражданско управление през 1878–1879 г. Първият военен оркестър при Българската земска войска обаче се появява преди те да бъдат изградени, предхождайки създаването на първото българско правителство, избрането на Александър Батенберг за български княз, та дори и приемането на Българската конституция¹. Това става още в края на 1878 г. по нареждане на руския императорски комисар в България княз Ал. М. Дондуков-Корсаков. Посредническа роля играят секретарят на руското посолство във Виена Кантакузен и изпратеният от България поручик Келескраус, които преговарят с известния чешки музикален деец Ян Павлис – директор на частна му-

зикална школа за военни капелмайстори и музиканти в Прага. Павлис и неговият син се занимават и с импресарска дейност, като осигуряват работа на завършилите школата музиканти. Разговорите завършват с договор за наемането на музиканти-чехи, подписан от командирования в Прага официален представител на Българската земска войска майор Вулпиус².

Наетите чешки музиканти пристигат във Велико Търново на 31.ІІІ.1879 г. Първият военен духов оркестър се ръководи от капелмайстора Йосиф Хохола, а музиканти в него са Томаш Кулхави, Мартин Шилханек, Венцел Вапенка, Антонин Чихак, Едуард Краузе, Франц (Франтишек) Лудвиг, Антонин Новотни, Кайетан Новотни, Йозеф Ванята, Йозеф Лубаш, Вацлав Пелишек, Ян Вахмайстер, Ян Албрехт, Карел Рацински (Ржечински), Венцел Леховац, Йозеф Рагауцки, Венцел (Вацлав) Кучера, Емануел Блански, Матей Вондрачек и Матей Прел³. Тяхната първа изява пред българска публика става на 17 април 1879 г. по време на тържествата по случай избирането на княз Александър Батенберг за български владетел. Това важно събитие в българската история е описано подробно от очевидеца А. М. Ташикманов, в обширна статия във в-к „Марица“, в която е обърнато специално внимание на изпълнението на оркестъра⁴.

Най-ранните сведения за военните духови оркестри в Княжество България се отнасят главно до първия професионален военен оркестър, който след няколко комесечен престой в Търново е зачислен към Първа пехотна дружина в София. В продължение на няколко години той е единственият щатен оркестър в нашата страна.

През втората половина на 1879 г. започват да се сформират и други военни оркестри, попълвани главно от чешки музиканти. Съставът на тези оркестри в началото е с неуредено щатно положение,

тъй като отделните чужди специалисти са наемани директно от руските офицери-командири на дружини в Българската земска войска. Такива са оркестрите към Трета Радомирска пехотна дружина в Кюстендил с капелмайстор Вацлав Кауцки и към Пловдивския гарнизон с капелмайстор Франтишек Швестка, който умира през 1883 г. и е заместен от Йосиф Душек. В началото на следващата година чешкият капелмайстор с помощта на Георги Байданов създава първият ученически оркестър към Пловдивската мъжка гимназия⁵.

Към края на 1879 г. са създадени и оркестрите към Варненската двадесета пехотна дружина с капелмайстор левантиецът Йосиф Коломати и към Ловчанската пехотна дружина с капелмайстор чехът Франтишек Щрос⁶, заменен през лятото на 1880 г. от сънародника му Август Ципел, който по-късно е командирован в Плевен⁷. Сформиран е и оркестър към Трета Бдинска пехотна дружина с капелмайстор сърбинът Сава Станкович, заменен само след година от споменатия капелмайстор Щрос.

Има противоречиви сведения за назначаването и на чешкият музикант Йозеф Папалушек за капелмайстор на оркестъра към Търновския гарнизон още в края на 1879 г., като по-късно името му се споменава във връзка с командироването му във Враца и организирането на музикантски взвод към Врачанската пехотна дружина, както и с участието му в Сръбско-българската война от 1885 г.⁸.

Вероятно, в края на 1880 г. за капелмайстор на оркестъра към Първи конен конвой на Н. В. Княз Александър Батенберг е привлечен чехът Антонин Витовски, който също участва в Сръбско-българската война от 1885 г., за което е награден с два ордена „Св.Александър“ – VI степен, сребърен кръст (1885) и VI степен, сребърен кръст с мечове в средата

(1886)⁹. Същото се отнася и за капелмайстора на Шести Търновски пехотен полк Ян Цернер, който е носител на ордена „Св.Александър“ – VI степен, сребърен кръст с мечове в средата (1886)¹⁰.

През 1881 г. се създава оркестър и към Дунавската военна флотилия със седалище в Русе, който е вторият щатен оркестър към Българската земска войска. Щатът на този оркестър е осигурен чак през 1885 г. Вероятно още през 1881 г. за негов капелмайстор е привлечен чешкият музикант Габриел Шебек. След една година той е назначен за капелмайстор на новосформирания оркестър към 23-та Русенска пехотна дружина, включена по-късно в състава на Пети Дунавски пехотен полк в Русе. Шебек е на този пост до 1894 г., след което е учител по пеене в Русенската мъжка гимназия. През 1894 г. за капелмайстор на Пети Дунавски пехотен полк е назначен друг чешки музикант – Антонин Улрих, който преди това е капелмайстор на Четвърта Плевенска пехотна дружина. Междувременно, през 1882–1883 г., за капелмайстор на военния флотски оркестър в Русе е привлечен Франтишек Минарек. След него на този пост е назначен Франтишек Щрос, който е флотски капелмайстор в продължение на две години (1884–1885)¹¹.

В края на 1880 г. Томаш Кулхави застава начело на новосформиран малък духов оркестър към Източния военен отдел на Българската земска войска в Шумен. През лятото на 1881 г. вече е във Варна, като на неговото място е назначен немецът Едгард Блюме. Щатът на Шуменският военен оркестър е уреден след 1885 г., когато оркестърът е включен в състава на Седма Преславска пехотна дружина. Така се създава третият професионален военен оркестър на Българската земска войска¹².

Тук ще споменем само някои от най-изявените чешки капелмайстори-музиканти, диригенти, композитори и педаго-

зи, които имат съществен принос за развитието и обогатяването на следосвобожденската българска музикална култура през периода (1879–1919).

Един от тях е споменатия Томаш Кулхави (1856–1906). Той е роден в село Шиманчице, Източна Чехия и е възпитаник на Пражката консерватория. Идва в България като оркестрант в първия военен оркестър и малко след това организира третия професионален военен оркестър в Шумен, превръщайки го за кратко време в своеобразен методически център за военните оркестри в цяла Източна България. По молба на варненската общественост, която остава възхитена от изпълненията на шуменския военен духов оркестър по време на поредното посещение на княз Александър Батенберг в града през лятото на 1881 г., Кулхави е назначен за капелмайстор на Двадесета Варненска пехотна дружина. По-късно тази дружина е включена в състава на Осми Приморски пехотен полк във Варна. Чешкият музикант заема тази длъжност до пенсионирането си по болест през 1898 г. Неговото място е заето от чешкият възпитаник Атанас Марков, който е един от първите български военни капелмайстори¹³.

Томаш Кулхави е основател и дългогодишен ръководител на първият голям военен духово-струнен оркестър в черноморската ни столица. За целта още през 1886 г. е командирован в Чехия, където закупува необходимите инструменти от музикална фирма „В. Ф. Червени“ от град Храдец Кралове. Под неговото ръководство, след двугодишно обучение младите български военни музиканти изпълняват не само военни маршове, но и сложни симфонични пиеси и откъси от известни опери. Самият капелмайстор се грижи за подържането на техните музикални инструменти и за нотите, отпечатвани най-често във варненското ли-

тографско-печатарско ателие на неговия сънародник Алоиз (Луи) Нитче.

Томаш Кулхави е и един от първите популяризатори на българската народна музика в следосвобожденския периодичен печат. Автор е и на няколко статии с педагогическо-методическо съдържание, публикувани в първите български специализирани музикални издания. Чешкият музикант знае какво духовно богатство съдържа всяка култура и затова изучава задълбочено българския фолклор, като десетки години събира, записва и обработва стотици народни песни и хора, пригаждайки ги за изпълнение от духов оркестър.

Томаш Кулхави приема българско поданство заедно с цялото си семейство. Възпитан в искрена любов към новата си родина неговият син Владимир заги-ва като български офицер при атаката на Тутраканската крепост по време на Първата световна война (5.IX.1916).

Томаш Кулхави е носител на ордена „Св.Александър“ – VI степен, сребърен кръст с мечове в средата. Този български орден му е присъден за участие в Сръбско-българската война от 1885 г., по време на която е командир на нестроева рота и военен оркестър в боя при Мека Црвъ¹⁴.

Много от реликвите, свързани с живота и делото му – сребърна диригентска палка, подарък от руски офицери-музиканти от Седма Преславска пехотна дружина в Шумен, ордени и медали, снимки, лични вещи, документи и др. се пазят от внучката му Мария Пашева от Варна¹⁵.

Друг чешки капелмайстор допринесъл не малко за обогатяването на българската музикална култура и за запознаването на варненската културната общественост със западноевропейската и славянската музикална традиция е Франтишек Свобода (1864–1938). Той е роден в град Перун, намиращ се близо до Прага. Основно и средно образование завършва

в родния си град, след което учи в Пражката консерватория. Свобода е сред най-добрите ученици на известните чешки музикални дейци–педагози и композтори Антонин Дворжак и Леош Яношек. Той идва в България по покана на руски офицери още в края на 1879–1880 г. и веднага е назначен за капелмайстор на военния духов оркестър на Петнадесета Свищовска пехотна дружина. По-късно, ръководи оркестъра на Трета Бдинска пехотна дружина, а от 1887 г. заема овакантираното място за капелмайстор на оркестъра към Дунавската военна флотилия в Русе. От началото на 1899 г. Свобода живее във Варна, тъй като базата на Дунавската военна флотилия и Военно-морска част е преместена тук¹⁶.

В края на XIX – началото на XX век Варна е най-големият по население, бурно развиващ си в стопанско и културно отношение черноморски град, в който живеят десетки чешки емигранти и българите-чешки възпитаници. Това са гимназиалните учители Вацлав Емлер, Карел и Херман Шкорпил, Ян Петрас, Богдана Ирасекова–Хитева, Олга Надхерни, инженерите Карел К. Трънка-младши, Георги и Богдан Прошекови, Индржих Кноб, градинарят-паркостроител Антонин Новак, капелмайсторите Томаш Кулхави, Франтишек Свобода и Венцеслав Павел, както и българите получили своето образование в Чехия – Кръстю Мирски, Тодор Шишков, Никола Попов, Атанас Марков, Добри Христов, Васил Д. Атанасов, Иван и Панайот Гюлмезови, Анани Явашев, Мария Иванова и други¹⁷.

Преди Освобождението, а и десетина години след него, все още не можем да говорим за български музикални традиции във Варна. Вярно е, че през 1875–1877 г. тук пребивава чешкият музикант Карел Вилхелм, който основава първото музикално дружество в града, изнася няколко концерта с дружествения струнен оркес-

тър и с помощта на съпругата и дъщерите си, преподава частни уроци по пеене и музика. Музикалното дружество има кратък живот, а и в него членуват преди всичко местни гърци, арменци, евреи и др. Избухналата Руско-турската война от 1877–1878 г. прекратява дейността му и Карел Вилхелм е принуден да напусне България.

Първото българско музикално дружество е създадено през 1885 г. от варненските граждани Казанджиев, Сираков, Шишманов и братя Теофанови, като за ръководител-диригент на дружествения оркестър е привлечен чешкият музикант Карел Новотни. Но и това дружество също просъществува кратко време¹⁸.

По инициатива на гимназиалния учител по рисуване, краснопис и пеене Иван Петрас-син на чешки музикант Иван Петрас-старши, през 1893 г. се създава първият ученически оркестър към Варненската държавна мъжка гимназия. Този оркестър се ръководи от зрелостника на гимназията Добри Христов и в него свирят учениците Йордан Тодоров, Васил Коларов, Христо Кабакчиев, Методи и Кирил Попови и др. Ценна помощ за тяхното професионално израстване в продължение на години оказва варненският военен капелмайстор Томаш Кулхави, който не веднъж ръководи репетициите и концертните им изяви¹⁹.

През 1899 г. се създава варненското музикално дружество „Гусла“, в концертната дейност на което веднага намира поприще за изява военният капелмайстор Франтишек Свобода. Под неговото диригентство са изнесени стотици концерти в казиното на Морската градина – през лятото и в салоните на „Прошековата бирария“ и „Морския офицерски клуб“ – през зимата, по време на които варненските граждани се запознават с богата европейска музикална култура²⁰.

Военният капелмайстор-диригент Свобода се изявява и в чужбина, като през лятото на 1903 г. гостува с оркестъра на Българския военен флот във военноморската база на румънския флот в Констанца, а след това и в двореца на румънския крал Карол I в Синая. Същото лято, по покана на командването на Руския Черноморски военен флот изнася и няколко концерта с флотския военен оркестър в Севастопол.

След пенсионирането си през 1910 г. Франтишек Свобода живее при децата си в София. Умира в столицата през 1938 г. и е погребан в католическите гробища. За дългогодишната си капелмайсторска служба в българската войска и просветителска музикална дейност Франтишек Свобода е награден с десетки отличия. Носител е и на българския орден „Св. Александър“ – VI степен, сребърен кръст с мечове в средата (1890)²¹.

През 1910 г. за капелмайстор на флотския военен духов оркестър е назначен Венцеслав Павел, който заема този пост чак до 1920 г., когато се пенсионира и заминава за Чехословакия. Тук старият капелмайстор живее при сина си Ян Павел в Прага.

Венцеслав (Вацлав) Павел (1864–1940) е роден в град Пардубице. Той е възпитаник на именитите чешки музикални педагози и композитори от Пражката консерватория Антонин Дворжак и Леош Яношек. След завършване на образованието си Венцеслав Павел постъпва на работа като оркестрант в Немската опера в Прага. Идва в България по покана на Военното министерство през 1889 г. и първоначално е назначен за капелмайстор на Втори Искърски пехотен полк в Търново, а след това в Пети Дунавски пехотен полк в Русе, където служи до 1910 г. След това, в продължение на десет години ръководи флотския военен

духов и струнен оркестър във Варна. Под диригентството на капелмайстор Павел флотския военен оркестър вече изпълнява много по-сложни партии от музикалните творби на известни италиански, френски, немски, руски и чешки композитори. Под неговото диригентство варненската публика за пръв път се запознава с откъси от оперите „Самсон и Далила“ от Сен Санс, „Аида“, „Риголето“, „Травиата“ и „Трубадур от Верди“, „Княз Игор“ от Римски-Корсаков, „Продадена невеста“ от Сметана, „Русалка“ от Дворжак, части от симфонии на Чайковски, Моцарт, Вагнер и много други. Чешкият музикант е деен член на Варненското певческо дружество „Гусла“, като редовно ръководи репетициите и концертите на неговия хор и оркестър²².

След присъединяването на Източна Румелия към Княжество България от 1885 г., по покана на българските правителства у нас пристигат още десетки чешки музиканти. Те стават капелмайстори на военни оркестри към гарнизоните в Южна България и едновременно с основната си работа са и първите професионално подготвени учители по музика в българските училища.

Един от тях е Индржих (Хенрих) Споуста (1866–1945). Той е роден в град Чешка Требова и е възпитаник на музикалното училище в град Броумов. Идва в България още в началото на 1885 г. и е назначен за оркестрант-тромпетист в Първи пехотен полк в София (1885–1889). След няколко години заминава за Прага, за да продължи образованието си и да специализира духовата музика. През 1892 г. се завръща в България и остава тук до края на живота си. Работи като стажант-капелмайстор в оркестъра на Шести Търновски пехотен полк в София и като музикант в оркестъра на Гвардейския ескадрон. От 1895 г. до пенсионирането си през 1921 г. е капелмайстор на военните духови оркес-

три към Десети Родопски пехотен полк в Хасково и към Дванадесети Балкански пехотен полк в Стара Загора. Участва в Балканската и Първата световна война. По време на своята служба в Стара Загора Споуста сътрудничи на местните музикално-театрални дружества „Кавал“ и „Театър“, като поставя началото на редовните концерти в градската градина. Често ръководените от него военни, граждански и ученически оркестри и хорове изпълняват освен популярни музикални произведения от известни европейски композитори, така и негови творби. След пенсионирането си Споуста се премества в София и до края на живота си е диригент на курсантския хор при Железопътното училище. Чешкият музикант е автор на десетки музикални произведения – маршове, валсове, обработени български народни песни, подпури от популярни оперети и опери за духов оркестър и др., като най-известни са музикалните китки „Български песни и хора“ и „Стара и нова България“²³.

През 1887 г. в България идва Индржих (Хенрих) Визнер, който в началото работи като капелмайстор на военния духов оркестър към Първи конен полк в София. След това заема мястото на Хохола като капелмайстор на оркестъра на Първи Софийски пехотен полк и служи в него до 1898 г.

За дейността на Визнер е писано много в българския периодичен печат и специализираната литература. Той е роден в Прага през 1864 г. и е възпитаник на Пражката консерватория, която завършва през 1881 г. в класовете по пиано, хармония, композиция и диригентство на известните чешки музикални педагози Фрейчи, Щекер, Фърстер и др. Още като студент започва да изнася концерти в Прага и други чешки градове. Участва в откриването на Народния театър в Прага. Още по време на военната си служба

в австрийската армия дирижира военни оркестри, дори е помощник-диригент на военния духов оркестър в град Кремз.

В България Визнер развива многостранна професионална и обществена дейност, като участва в първия опит за сформирание на постоянен оперен театър през 1891 г., а от 1907 г. редовно сътрудничи на „Българската оперна дружба“ в подготовка и представянето на нейните първи постановки като изпълнител и диригент. Чешкият капелмайстор Визнер дирижира първите постановки на оперите „Травиата“, „Трубадур“, „Аида“, „Фауст“, „Лукреция Борджия“, „Лучия ди Ламермур“, „Хугеноти“, „Селска чест“, „Марта“, „Хубавата Галатея“ и др. Той често открива и закрива оперни и театрални постановки в София с изпълнения на пиано. Хенрих Визнер е солист в десетки смесени концерти и е единственият пианист в България, който в продължение на две десетилетия аккомпанира на всички чужди и български изпълнители по време на концертните им изяви. Десетки са и неговите самостоятелни концерта, както и участията му в концертната дейност на първите в нашата страна камерни състав – Визнер е член на първия български струнен квартет, основан от неговия сънародник Иван Цибулка през 1901 г.²⁴ Чешкият капелмайстор е активен член на основаното през 1892 г. дружество „Чех“, като заедно с Николай Николаев организира и ръководи концертната дейност на неговия хор.

Хенрих Визнер е сред основателите и първият дългогодишен преподавател по пиано в Софийското музикално училище и Държавната консерватория. Той е удостоен с професорска титла още през 1922 г. и работи като такъв до пенсионирането си през 1931 г. Визнер заслужено се счита за основател на българската клавирна школа. Негови възпитаници са Панчо Владигеров, Тамара и Елена Янкови, Любомир

Пипков, Олга Николаева, Панка Пелишек и много други изтъкнати български пианисти и музикални дейци²⁵.

Хенрих Визнер участва в основаването на Българския музикален съюз през 1903 г. и е дългогодишен председател на софийския му клон. Изтъкнатият чешки капелмайстор умира в София през 1951 г. и е погребан в католическите гробища²⁶.

През 1890 г. в нашата страна идват чешките музиканти Карел Йермарж и Йосиф Невшимал, които са назначени за капелмайстори на оркестрите към 23-ти Шипченски пехотен полк в Казанлък и на 22-ри Тракийски пехотен полк в Самоков. Две години по-късно за капелмайстори в Плевен и София са привлечени Алоиз Мацак и Антонин Тайнер. През същия период за капелмайстори в българската войска са назначени и чехите Вячеслав Червенка (в 19-ти Шуменски пехотен полк), Йосиф Швертнер (в 6-ти Търновски пехотен полк в София) и Йосиф Рубичек (в 20-ти Шуменски пехотен полк)²⁷.

Името на музиканта от състава на първия български военен оркестър Мартин Шилханек срещахме отново през 1891 г. в списъците на Втори пехотен полк във Велико Търново и то вече като фелдфебел на музикантски взвод. В редовете на неговия военен оркестър е зачислен и ефрейтор Йосиф Шилханек. За съжаление не разполагаме с подробни сведения за тяхната биография и професионална дейност в България²⁸.

Повече сведения имаме за Вацлав Пелишек, който също е музикант в първия български военен оркестър. Той е роден през 1850 г. в село Опаржан, намиращо се близо до град Сталец, Чехия. Пелишек завършва Пражката консерватория със специалност валдхорна и първоначално служи като музикант във няколко военни оркестри на австрийската армия. Идва в България през 1879 г. като музикант в първия военен оркестър на

Първа Софийска пехотна дружина, след което в продължение на десетина години е капелмайстор на малки военни духови оркестри в Кюстендил, Шумен, Оряхово и Лом. През 1892 г. е привлечен за музикант в Гвардейския оркестър в столицата. По-късно, Пелишек е един от първите преподаватели по духови инструменти в Софийското музикално училище. Той е автор на десетки музикални творби, често изпълнявани от многобройните му ученици, които е обучил по време на своята служба в българската войска, в Софийското музикално училище или като частен учител. Умира в София през 1929 г.

Вацлав Пелишек има петима сина и четири дъщери и някои от тях също стават музиканти. Най-големият му син Винценц Пелишек е военен капелмайстор и музикант-виолончелист. Той е роден в Кюстендил през 1885 г. и първоначално учи в местното класно училище, а по-късно в други градове в зависимост от това къде на служба е баща му. Завършва Първа софийска мъжка гимназия, а след това Пражката консерватория. Назначен е за военен музикант и капелмайстор във Варна, след което е преместен в София. В столицата редовно участва и в концертната дейност на струнния салонен оркестър, ръководен от брат му Рудолф Пелишек. В този оркестър свири и по-малкият им брат Йозеф Пелишек, който е роден в София през 1894 г. Докато Винценц Пелешек остава до края на живота си в България и умира в София през 1922 г., другите двама братя-музиканти емигрират в Канада след края на Първата световна война. Известен музикант и педагог е и дъщерята на стария капелмайстор – проф. Щепанка (Панка) Пелишек (1899–1990). Музикалното си образование тя получава в класа на известния чешки музикант-пианист и педагог Хенрих Визнер-преподавател в Софийското музикалното училище и в Държавната консерватория. По-късно,

младата пианистка Пелишек завършва и специализиран курс по клавирно изкуство и музикална педагогика на Пражката консерватория, след което е преподавателка в Държавната консерватория в София. С дългогодишната си концертна и педагогическа дейност проф. Панка Пелишек допринася извънредно много за развитието на българската клавирна школа²⁹.

Музиканти стават и някои от децата на чешките капелмайстори Йосиф Душек – старши и Йозеф Папалушек.

В края на XIX и началото на XX век в България пристигат още чешки музиканти, които работят като капелмайстори, учители или водещи изпълнители във военните и граждански оркестри: Брожик, Неквинда, Вайкснер, Франтишек Ханел (Хандл), Франтишек Кубичек, Антонин (Антон) Либих, Карел Махан, Ян (Иван) Цибулка, Рудолф Новачек, Йосиф Мървик, Йосиф Цалдър и други³⁰.

Тук е мястото да подчертая, че първите и единствени българи военни капелмайстори са Емануил Манолов и Атанас Марков, които са назначени на служба през 1890–1891 г. Масовото заместване на чуждите специалисти-музиканти на служба в българската войска с българи, подготвени професионално в нашата страна или в чужбина, започва едва в началото на XX век³¹.

Важно събитие в историята на военните оркестри в България, което бележи началото на нов период в тяхното развитие е създаването на Гвардейския оркестър в София през 1892 г. с капелмайстор Йосиф Хохола (1845–1918).

За Хохола не е писано много, а и сведенията са противоречиви и оскъдни. Знае се, че той е роден в село Старо село, Блатненски окръг, Чехия и започва работа на 14 години като ученик–музикант в професионален оркестър към мините в град Пшибрам. По-късно, той е стажант-музикант в оркестъра на 54-ти австрийски пе-

хотен полк, остава на свръхсрочна служба в австро-унгарската армия и достига до чин „старши подофицер“. В началото на 70-те години на XIX век Хохола напуска военната служба и свири като контрабасист в оркестъра на известния музикант и диригент Павел Григориевич Дервиес в Ница, Франция. Версиите относно образованието му са доста противоречиви, но изглежда, че е завършил Частната школа за военни капелмайстори и музиканти на Ян Павлис в Прага. От 1879 до 1892 г. чешкият музикант е капелмайстор на военния оркестър към Първа Софийска пехотна дружина /по-късно полк/, след което – до пенсионирането си през 1904 г., е капелмайстор на военния духов оркестър при Лейбгвардейския ескадрон.

Чешкият капелмайстор Йосиф Хохола е автор на музикално произведение „Боят при Гургулят“ – първата творба в България, посветена на Сръбско-българската война от 1885 г. Чешкият капелмайстор е дългогодишен консултант на Военното министерство по организацията и дейността на военните оркестри в България. Негов съществен принос е използването на Гвардейския военен оркестър за популяризирането на славянската и западноевропейската музикална култура в България.

Йосиф Хохола е дългогодишен ръководител на хора и оркестъра на дружеството „Славянска беседа“, създадени още през 1880 г. с дейното участие на живеещите в столицата чехи начело с братята Георги и Богдан Прошек, Йосиф Буреш-баща, Йосиф Хорват, Вацлав Щрупъл, Самуел Захей, Вацлав Кауцки, Ян Брожка, Едуард Май, словенеца Антон Безеншек и др. Само след няколко-месечна подготовка на 19.XII.1880 г. под диригентството на Хохола дружествения хор и оркестър дава първия си концерт пред столичната публика в чест на тригодишнината от освобождението на Плевен

по време на Освободителната руско-турска война от 1877–1878 г.³².

Чешкият капелмайстор Йосиф Хохола приема българско поданство и като искрен патриот участва в Балканските войни от 1912–1913 г., за което е награден с високи държавни отличия. Той е носител и на два ордена „Св.Александър“ – VI степен, сребърен кръст (1883) и VI степен, сребърен кръст с мечове в средата (1886)³³.

След пенсионирането си Йосиф Хохола остава в България и до края на живота си се занимава с частна музикално-педагогическа дейност. Същевременно той подпомага изследователската и популяризаторската работа на българския музиколог Васил Стоин. Чешкият музикант Хохола умира в София през 1918 г. и е погребан в католическите гробища³⁴.

Трябва да добавим, че още в първите договори на Военното министерство на Княжество България с чешките музиканти има специално условие – всеки от тях се задължава да обучи на своя инструмент поне един от постъпващите на служба в музикантските взводове и военни оркестри млади българи. Благодарение на това броят на военните оркестри бързо се увеличавя – от три – през 1881 г., на петдесет – в края на XIX век, като съставът им обикновено варира между 35–40 души. За подготовката на такъв значителен брой военни музиканти заслугата е на суровите „капелмайсторски школи“, създадени и ръководени главно от чешките музикални специалисти в България. През тях задължително преминават всички млади музиканти при постъпването си във военен оркестър, като по този начин голям брой българи получават задоволително за времето си музикално образование и придобиват добри професионални умения и навици. Затова може да се каже, че ако инициатори за създаването на първите военни духови оркестри до 1885 г.

са руските офицери в българската войска, а след тях – българските правителства и монархическата власт продължават да поддържат тази дейност, то чешките музиканти-капелмайстори са тези, които ги изграждат и развиват в професионално отношение. Нещо повече, в края на XIX век Йосиф Хохола лансира идеята да се открие специализирано училище за военни музиканти и капелмайстори в Лясковец, но поради бюрократични пречки и липса на подкрепа от страна на държавата, особено по отношение на финансирането на проекта, инициативата му не се реализира³⁵.

Продължител на неговото дело е чешкият музикант Алоиз Мацак (1857–1921). Той е роден в село Голямо Хлушнице близо до град Храдец Кралове, Чехия. Мацак започва да се учи да свири на флейта и пиано от ранна детска възраст. Завършва Пражката консерватория в класовете на професорите Блажек и Сухерски. След дипломирането си Мацак е музикант-тромпетист и контрабасист в няколко театрални симфонични оркестъра в Чехия. По-късно, в продължение на четири години, той е помощник на известният капелмайстор К. Козмак, който ръководи военния духов оркестър на 28-ми австрийски пехотен полк. Мацак идва в България през 1892 г. по покана Военното министерство и в началото е назначен за капелмайстор на Четвърти Плевенски пехотен полк. В Плевен служи до 1904 г., а след това, в продължение на десет години е капелмайстор на Гвардейския оркестър в София. От 1914 г. до пенсионирането си през 1918 г. чешкият капелмайстор ръководи оркестъра при Военното училище. В края на същата година Мацак се завръща в родния си град, където умира на 18 юни 1921 г.³⁶.

Още с пристигането си в Плевен Алоиз Мацак се включва в културния живот на града, развивайки многостран-

на обществена дейност – заедно със сънародника си капелмайстора Франтишек Хорачек, руснака д-р Йоаким Транен и българите Петър Верликов, Георги Златарев, д-р Янков и др. основава първото музикално дружество в Плевен (1893), като организира и ръководи първия граждански струнен оркестър към него. Мацак поставя началото на популяризирането на европейската музикална култура в града чрез редовно изнасяни концерти, в които участват военния духов и гражданския дружествен оркестър и хор. Дирижираните от чешкият военен капелмайстор музикални състави често изпълняват известни произведения на западноевропейската и славянската музикална класика, както и негови творби³⁷.

Чешкият музикант Мацак живо се интересува от българските народни песни. Той редовно обикаля селата в Плевенско, като издирва и записва стотици песни, претворявайки ги в музикални китки. През 1895 г. Мацак участва в първия музикален конкурс в България с пиесата за смесен хор по стихове на П. Р. Славейков „Имам коня хранена“, печели първа награда и става известен в цялата страна. Скоро след това плевенската културна общественост го провъзгласява за почетен член на местното читалище и музикално дружество³⁸.

През 1902 г. чешкият капелмайстор Алоиз Мацак е командирован в Шейново, където участва в тържествата по случай 25-та годишнина от Шипченската епопея. Доброто представяне на ръководения от него военен духов оркестър прави силно впечатление на българския княз Фердинанд Саксбургготски и на другите официални лица. За награда Мацак е изпратен на специализация в Германия и Австро-Унгария, като посещава и Вагнеровите музикални тържества в Байройт и Мюнхен. През 1904 г. чешкият специалист е преместен в българската столи-

ца, където е назначен за капелмайстор на Гвардейския оркестър в София. През 1906 г. Мацак полага началото на периодичните концерти в Градското казино и Военния клуб. Гвадейският оркестър под диригентството му редовно участва в организирани от царския дворец в София балове, вечеринки, соарета, матинета и други официални прояви по различни поводи или с благотворителна цел, както и в постановките на „Българската оперна дружба“. Заедно с Хенрих Визнер и Тодор Хаджиев, Мацак дирижира първите оперни спектакли в Народния театър още през 1907–1908 г.³⁹ През 1913 г. той разширява състава на Гвардейския оркестър и дирижира първия симфоничен концерт в България, като запознава столичната културна общественост със симфония №5 („Из новия свят“) от Дворжак, със симфоничния цикъл „Моята родина“ от Сметана, с увертюри и фрагменти от оперното творчество на Вагнер, с творби на Грик и др.

Алоиз Мацак печели първа награда в още два музикални конкурса – с „Юбилейна кантата за Цар Освободител Александър II“ за смесен хор, оркестър и пиано по стихове на Иван Вазов (1903) и с „Увертюра върху български народни мотиви“ за пиано и духов оркестър-музикален съпровод на гимнастическите упражнения на дружеството „Юнак“ за участието му в Международния събор на гимнастическите дружества в Прага през 1906 г.⁴⁰

В качеството си на член на Управителния съвет на Българския музикален съюз Мацак участва активно в основаването на Музикалното училище в София и е сред първите преподаватели в него. Той е член и на Комисията на Военното министерство за назначаване на капелмайстори в българската войска⁴¹.

Мацак е един от първите музикални критици в България. Десетки са негови-

те коментарии и анализи на музикалните прояви на български и чужди изпълнители в нашата страната и в чужбина, биографичните справки за популярни европейски композитори и изпълнители, на известни и неизвестни музикални творби и т. н., публикувани в столичния периодичен печат и в специализирани музикални издания. Заедно с Христо Цветков той е автор на сборника „Двадесет детски песни за долния и среден курс на първоначалните училища“ по текст на Константин Величков, който излиза от печат през 1895 г. с одобрението на Министерството на просвещението. Известни са и неговите „Писма от България“, публикувани в австрийския периодичен печат през периода 1910–1918 г., в които Мацак защитава българската национална кауза за обединяването на Македония, Беломорска Тракия, Северна Добруджа и Западните покрайнини в единна българска държава.

Алоиз Мацак е носител на няколко български медала и ордена, в това число е ордена „Св.Александър“ – VI степен, сребърен кръст с мечове (1896) и ордена „За гражданска заслуга“ – V степен, кавалерски кръст (1908)⁴².

Чешкият капелмайстор и музикален деец Алоиз Мацак е автор на десетки музикални творби, като най-известните от тях са – кантата за мъжки хор, оркестър и пиано „Страж на Балкана“, симфоничната поема „Одрин“, посветена на Балканската война (1913 г.), хоровите песни „Защо ти, ветре!“, „Юнашка песен“, „Ловджийска песен“, „Хайдушка песен“, романс за пиано и сопрано „Славей и мома“, симфоничната пиеса в три части „Интермеццо. Момински танц. Ръченица“ по случай откриването на Народния театър (1907 г.), маршовете за духов оркестър „Към Родопите“, „Лозенградски герои“ и „Марш на победителите“⁴³.

През 1900 г. в България пристига и току-що завършилият Лайпцигската

консерватория чешки музикант Иван Цибулка (1880–1943). Той е роден в Прага и с музика започва да се занимава от десетгодишна възраст. Първоначално взема уроци при известния челист на Немската опера в родния му град Йозеф Байер, а след това при чешкия педагог, композитор и изпълнител Хануш Вихан. В Лайпциг учи в класа на прочутия педагог и композитор Юлиус Кленгел, като същевременно участва в културния живот на града – изнася самостоятелни концерти и композира пиеси за виолончело, които го правят известен в Германия и Чехия. В нашата страна Цибулка идва по покана на Военното министерство. С посредничеството на ген. Петър Марков първоначално е назначен за виолончелист в Гвардейския оркестър в София, като свири в него до края на 1920 година. От 1907 г. Цибулка става и нередовен преподавател по виолончело в Софийското музикално училище. В началото той има само един ученик, но по-късно в класа му се обучават между 30–35 души. В края на 1922 г. Цибулка печели конкурс за редовен преподавател в Държавната музикална академия и преподава в нея до пенсионирането си през 1935 г. През 1925 г. той е избран за професор, а през 1933–1934 г. е и директор на консерваторията. Умира в София на 8 септември 1943 г.⁴⁴.

Иван Цибулка приема българско подданство и създава семейство с българката Мара Маринова – дъщеря на ген. Иван Маринов, възпитаничка на Мюнхенската консерватория и дългогодишен преподавател в Държавната музикална академия. Техният син Кирил Цибулка също е музикант, който се изявява като композитор на филмова музика.

Приобщавайки се напълно с българската среда, духовност и култура. Цибулка заслужено се счита за един от най-изтъкнатите български музикални дейци, педагози, композитори и изпълнители. Като

музикален педагог той подготвя едни от първите изтъкнати български виолончелисти – Веселин и Кирил Вонарджиеви, Ангел Борисов, Константин Кугийски и други, които са концертмайстори в оркестъра на българската опера, в държавния симфоничен оркестър, в академичния, филхармоничния и в много други симфонични състави.

Иван Цибулка е първият професионално подготвен виолончелист в България, който запознава българската публика с възможностите на непознатия за нея музикален инструмент. Заедно със сънародниците си Хенрих Визнер, Людмила Прокопова и българката Христина Морфова – Лукаш, той обикаля страната няколко пъти и изнася над 100 благотворителни концерта в полза на Българския червен кръст в периода от началото на XX век до края Първата световна война. Цибулка проявява богатата си музикална култура и великолепни изпълнителски качества както в стотиците самостоятелни концерта, така и в соловите си участия в концертите на „Българската народна филхармония“ под диригентството на Исай Добровен, Мойсей Златин и Юрий Померанцев. Той участва активно и в концертната дейност на Академичния симфоничен оркестър под диригентството на Саша Попов⁴⁵.

Цибулка поставя началото на камерната музика в България, създавайки първия струнен квартет в София още през 1901 г. В него участват известните музиканти от австро-унгарски и чешки произход – военния капелмайстор Йосиф Швертнер, Франц Ханел, Иван Цибулка и Клингел. През 1910 г. Иван Цибулка създава нов квартет, в който свири заедно с музикантите Вацлав Биегановски, Ласло и Ладислав Слама. През 20-те години на XX век Цибулка организира и ръководи т.нар. „Чешки квартет“, в който участват музикантите Ладислав Слама, Ханс Кох и Йосиф Силаба. Чешкият капелмайстор

е основател и ръководител на няколко клавирни триа, в които свирят неговите сънародници Хедвига Дунева, Хенрих Визнер, българинът Саша Попов и други изтъкнати музиканти⁴⁶.

Иван Цибулка е сред основателите на „Българската оперна дружба“ през 1907 г. (от 1922 г. е „Българска държавна опера“), като до пенсионирането си е концертмайстор-виолончелист в оперния оркестър. През 1923 г. чешкият капелмайстор участва в основането и на „Българската народна филхармония“, като до 1935 г. е нейн несменяем председател. Същевременно Цибулка е член и на редакторския колектив на нейния печатен орган – сп. „Филхармония“/1924–1927/. От 1919 г. участва в и редактирането на сп. „Съвременно изкуство“ заедно с проф. Асен Златаров⁴⁷.

Иван Цибулка съчетава организаторските и изпълнителските си способности с активна творческа дейност. Той е автор на стотици музикални творби, най-известни от които са „Спомен“, „Скерцо“, „Гавот“, „Минует Рококо“, „Капричиозо“ за соло чело, „Музикална мисъл“ за ансамбъл от пет виолончели“, оркестрацията на Шуберт-концерт за соло чело, преработка на „Токата“ от Фрескобалди-Касадо, „Аве Мария“ от Брук за щрайк-квинтет, маршове за симфонични оркестри и др.

Иван Цибулка е носител на множество високи български и чужди награди – отличен е със златен орден „За наука и култура“ (1925) и със златен медал на Българския червен кръст (1926).

По случай 25 годишната педагогическа и 40 годишнината и обществена дейност на изтъкнатия български музикален деец Иван Цибулка е устроено тържествено честване на 17.XII.1940 г., по време на което изказват своята признателност към юбиляра многобройните му възпитаници, колеги, официални лица и представители на столичната културна общественост.

Тържеството е отразено пространно в столичния печат⁴⁸.

Както казахме, българското училище също играе важна роля при формирането на новата следосвобожденска музикална култура. Липсата на добре подготвени и квалифицирани кадри сред българите обаче не дава възможност задължителната учебна дисциплината „пеене“ да се изучава в обема, предвиден в учебните програми. В първите следосвобожденски десетилетия тази празнина се попълва чрез привличането на чужди специалисти, по голямата част от които също са от чешки произход. Например, един от първите следосвобожденски музикални дейци в България е чехът Бохуслав Грегора, който учителства в Цариброд, Дупница, Враца и Варна. Той издава сборник „Дванадесет български песни за мъжки кuartет“, който е отпечатан в Прага през 1882 г. Това е първият нотен сборник с български народни и училищни песни след Освобождението, използван в българските средни училища⁴⁹.

Недостигът на учителски кадри в областта на музикалното образование в България принуждава Министерството на просвещението да използва и услугите на дошлите на работа в страната чешки капелмайстори на военните оркестри в българската войска.

Един от първите военни капелмайстори-чехи, който по съвместителство преподава нотно пеене и цигулка в българско училище е Вацлав Кауцки (1845–1917). Той е роден в село Крпи, намиращо се близо до град Млада Болеслав. Завършва Пражката консерватория със специалност „фагот“ през 1876 г., след което работи като изпълнител-музикант в няколко оркестрови състава в Чехия, Германия и Русия в оркестъра на Лвовския полски театър.

Чешкият музикант Кауцки идва в България по покана на руското командва-

не на Българската земска войска през м. април 1879 г. и веднага е разпределен за капелмайстор на Втора Струмска пехотна дружина в Кюстендил. Тази дружина взема участие в детронирането на княз Александър Батенберг и в установяването на временната регентска власт в Княжество България през 1886 г. като участник в превратта Кауцки е разследван, но е оправдан, а след разформирането на дружината е назначен за капелмайстор на военния духов оркестър на Тринадесети Рилски пехотен полк в Кюстендил. През 1902 г. Кауцки е преместен в София, където служи като капелмайстор във Шести Търновски пехотен полк до пенсионирането си през 1908 г.

Освен стрикното изпълнение на капелмайсторските си задължения Кауцки преподава нотна пеене и цигулка в Кюстендилското педагогическо училище (1880–1885 и 1889–1891.) и във Втора софийска мъжка гимназия (1902–1903 и 1905–1906). Той е и сред основателите и първите преподаватели по духови инструменти (фагот, флейта, обой и др.) в Софийското музикално училище (от 1904).

По време на своята служба в Кюстендил Вацлав Кауцки ръководи ученическия оркестър на местното педагогическо училище и първите граждански духови и струнни оркестри в града. Привлечен е и за диригент на оркестъра на местното гимнастическо дружество „Осоговски юнак“, основано през 1895 г. по инициатива на швейцарския учител по гимнастика в Кюстендилското педагогическо училище Даниел Бланшу. Заради изключителните успехи на дружествения оркестър Кауцки е избран за първият почетен член на гимнастическото дружество (1897)⁵⁰.

Чешкият военен капелмайстор Вацлав Кауцки е автор на десетки популярни музикални творби, но преди всичко е диригент. За блестящото представяне на ръководения от него военен духов ор-

кестър по време на Първото земеделско-промишлено изложение в Пловдив през 1892 г. Кауцки е награден със сребърен медал за изкуство и орден „За заслуга“ (1892)⁵¹.

Подобно на колегите си Карел Йермарж, Алоиз Мацак, Карел Махан, Йосиф Хохола, Хенрих Споуста, Йосиф Швестка и много други, Вацлав Кауцки събира и обработва стотици български песни и хора. Част от тях издава в музикални китки, като най-популярни в България стават неговите песни „Карамфилке, Филке моме“, „Вело моме“ и „Тантико-тико Велико“. Освен това чешкият капелмайстор композира десетки оперети, валсове и концертни пиеси за фагот, валдхорна и тромпет. Популярни са и неговите маршове „Към Родопите“, „Български юнак“ и „Осоговски юнак“. Чешкият капелмайстор е автор и на музикалния съпровод за гимнастическите упражнения на гимнастически събор на „Съюза на юнашките дружества в България“, проведен по време на Славянския конгрес в София през 1910 г. Връх в творчеството му обаче е операта „Камен и Цена“ по поемата на Иван Вазов „Грамада“. Премиерата на тази втора по ред българска опера е осъществена от трупата на „Българската оперна дружба“ в началото на 1911 г.⁵²

Вацлав Кауцки е един от основателите на Българския музикален съюз (1903) и на „Българската оперна дружба“ (1907). Избран е за член на Комисията за назначаване на капелмайстори от Шестия музикален конгрес в София (1908). Той е първият професионален изпълнител и преподавател по фагот в страната ни.

Чешкият музикант Кауцки е носител на няколко български ордени и медали за участие в Сръбско-българската война от 1885 г. Носител е и на ордена „Св. Александър“ – VI степен, сребърен кръст с мечове в средата (1886)⁵³.

Заедно с семейството си Вацлав Кауцки е приет за български поданик още в края на XIX век. Неговият син Георги участва като доброволец в Балканската и Междусъюзническата война от 1912–1913 г., а по време на Първата световна война, вече като български офицер, загива в боевете за освобождаването на Македония (7.X. 1916). Това сломява старият капелмайстор Вацлав Кауцки, който умира през следващата година. Погребан е в софийските католически гробища⁵⁴.

Известният чешки виолончелист и военен капелмайстор Франтишек Щрос (1856–1916) също няколко години преподава пеене и цигулка в Русенската мъжка гимназия, където създава и ръководи първия в страната ученически тамбурашки оркестър. Щрос закупува необходимите инструменти със собствени средства, като за целта посещава Прага и Виена. Чешкият капелмайстор е дългогодишен диригент на духови, струнни и камерни оркестри към Русенското певческо музикално дружество. Той е и сред първите частни учители по виолончело в дунавския град, като под негово ръководство израстват десетки български музиканти, в това число и известният наш виолончелист и музикален педагог Александър Йорганджиев.

Франтишек Щрос служи като военен капелмайстор в няколко български градове – освен в Русе, в Свищов, Търново, Ловеч, Плевен, Хасково и София, където е преподавател по пеене в Юнкерското училище (1894–1896). Музикално-педагогическата и обществена му дейност обаче е свързано преди всичко с Русе, където Щрос работи и живее до края на своя земен път. Той е сред инициаторите за създаването на първото музикално дружество „Дунавски спомени“ (1898), а в началото на XX век се прославя в цялата страна като диригент на хоровете и оркестрите при еврейското и арменското

музикални дружества „Дунав“ и „Аракс“. Чешкият капелмайстор е деен член на дружеството на русенските чехи „Хавличек“ с председател Йосиф Долкош – собственик на първото ателие за поправка и изработване на музикални инструменти в дунавския град.

Музикалното творчество на Франтишек Щрос е пропито от духа, чувствеността и самобитната колоритност на българския фолклор, като една от най-популярните негови творби е известното „Свищовско хоро“. Репертоарът на ръководените от него оркестри се състои главно от преработени български народни песни и хора и от музикални произведения на известни славянски композитори⁵⁵.

Като капелмайстор на оркестъра на Дунавската военна флотилия Щрос проявява изключителна храброст в защитата на втората си родина по време на Сръбско-българската война от 1885 г., за което е награден с високи български отличия – орден „За храброст“, VI степен, сребърен кръст с мечове и орден „За военна заслуга“, VI степен, офицерски кръст (1886)⁵⁶.

Карел Йермарж (1868–1922), едновременно с капелмайсторската си дейност в българската войска, води и обучението по пеене и цигулка в Казанлъшкото педагогическо училище (1890). След преместването си в столицата през 1899 г. той преподава пеене във Военното училище чак до пенсионирането си през 1909 г. Чешкият специалист е член и на изпитните комисии за назначаване на капелмайстори в българската войска.

Чешкият музикант Йермарж е автор на десетки музикални произведения, които за времето си са на високо професионално равнище и имат важно значение за развитието на българската музикална култура. В т. нар. Павилион на изкуствата на Пловдивското земеделско-промишлено изложение от 1892 г. Йермарж излага част от отпечатаните си музикални произ-

ведения, за което е награден със сребърен медал за изкуство⁵⁷. Чешкият специалист е автор на десетки музикални китки, като най-популярни в началото на XX век са: „Сто български народни песни /хора/ за пиано на четири ръце“, „Седянка. 20 български народни песни за пиано на две ръце“, „Трио-македонски мотив за пеене, цигулка и пиано“, „Китчица от български народни песни за четири цигулки или мандолини“. Десетки са и неговите аранжimenti на популярни български песни за оркестър, хор, пиано и други инструменти. Някои от най-известните творби на Йермарж са одобрени и препоръчвани от Министерството на народното просвещение за обучението по пеене и музика в българските гимназии и педагогически училища – „В Розовата долина“, „Казанлъшка роза“, „В полите на Хемуса“, „Родни звуци“, „На българските герои“, „Горда Стара планина“, „Зад Рила“, „Евдокиявал“, както и на маршовете „Шипченци, напред“, „Щурмуването на Одрин“ и др. Към края на живота си Карел Йермарж написва и операта „Мара Сантро“.

Чешкият музикант Йермарж е един от инициаторите за създаването на първото музикално училище в България заедно с Николай Николаев, Петко Наумов, Димитър Иванов, Вацлав Кауцки, Хенрих Визнер, Димитър Хаджигеоргиев, Катя Стоянова, Мара Черен, Алоиз Мацак и Надежда Фтичева. Той е сред авторите на първия му правилника и програми за обучение и дългогодишен преподавател в него (от 1904)⁵⁸.

С преподавателска дейност в Пловдив се занимава и чешкият военен капелмайстор Йосиф Винценц Душек (1845–1913), който служи в оркестъра на местния гарнизон и същевременно преподава пеене в Пловдивската областна мъжка гимназия (1883/1884 г.) Душек продължава да се занимава с педагогическата дейност и след преместването си в Казан-

лък, а след това в Стара Загора. Той е и един от главните инициатори на първите музикални прояви в този южнобългарски град, като в продължение на години дирижира редовните популярни концерти на военния и ученическият оркестър.

Чешкият военен капелмайстор Душек е един от първите автори на български музикални китки и маршове в Южна България. Заедно със своя сънародник Карел Чапек той е сред първите частни учители по пиано и цигулка в Пловдив, Казанлък, Стара Загора и Хасково⁵⁹.

Най-известният от чешките музиканти, който до края на живота си работи и твори в Пловдив е Антонин Тайнер (1866–1946)⁶⁰. Той е роден в с. Богданец, близо до град Пардубице, но детството му преминава в град Коуржим, където баща му е управител на пивоварна фабрика. През 1888 г. Антон Тайнер завършва Пражката консерватория със специалност по контрабас, но е и много добър цигулар и пианист. През студентските си години дружи с Франц Лехар, по-късно известен австрийски оперен композитор. Тайнер започва работа като капелмайстор на Лайпцигския симфоничен оркестър с диригент Артур Никшич. По-късно е капелмайстор в Хамбург и диригент на Санктпетербургския императорски симфоничен оркестър, но климатът не му понася и той се връща в Австрия. Тук, в продължение на три години, е преподавател в консерваторията в Грац. Същевременно продължава концертната си дейност като свири под диригентството на известните диригенти и композитори Густав Малер, Карел Райнеке, Ханс фон Бюлов, Едуард Григ, Пьотр И. Чайковски и др.

Тайнер идва в България в началото на 90-те години на XIX век по покана на Военното министерство и е назначен за капелмайстор на оркестъра при Военното училище. В София той веднага се свързва с водещите музиканти и участва

дейно в културния живот – често дирижира църковния хор при катедралния храм „Св. София“ с ръководител Николай Ив. Николаев, подпомага популяризаторската и концертната дейност на Петко Наумов, Димитър Хаджигеоргиев и на сънародниците си Вацлав Кауцки, Хенрих Визнер и Йосиф Хохола. Здраво приятелство го свързва с неговия сънародник Йосиф Барта-собственик на салонен струнен оркестър и Тайнер често свири в неговия оркестър. След ранната смърт на своя приятел Тайнер поема ръководството на оркестъра, оженва за вдовицата Франтишка Барта и осиновява дъщеря им Богомила. През 1899 г. Антон Тайнер се преселва в Пловдив. Първоначално дирижира оркестъра на гръцкото музикално дружество „Орфей“ в Пловдив, а от 1900 г. – този на първото българско певческо дружество в града. Пловдивското певческо дружество е създадено през 1896 г. с дейното участие на учителите Ангел Букурещлиев, Антон Безеншек (първ председател на певческото дружество от 1896 до 1899), Хенрих Шкорпил, Владислав Шак, д-р Лудвиг Лукаш, Франтишек Сплитек, арх. Йосиф Шнитер, Фрик Лаушман, Едуард Ходина и още 50 изтъкнати пловдивски граждани. В началото към него е организиран мъжки хор с диригент Ангел Букурещлиев, смесен хор с диригент Янко Чакалов и оркестър с диригент хърватина Александър Рублич. Антон Тайнер е вторият диригент на дружествения оркестър и заема този пост до 1912 г., когато поради избухването на Балканската война дружеството временно прекратява дейността си. Скоро след това чешкият музикант е мобилизиран в австрийската армия за участие в Първата световна война. Тайнер се връща в България през 1919 г. и отново поема диригентството на оркестъра към Пловдивското певческо дружество. През м. март 1921 г. той напуска поста си и е назначен за учител по цигулка, пиано

и контрабас в първото пловдивско музикално училище „Родна песен“. В края на 1923 г. Тайнер е сред 15-те пловдивски музиканти-основатели на т.нар. „Дом на изкуствата и печата“, като същевременно е избран и за член на редакционната колегия на печатния му орган – вестник „Южно небе“. През 1935 г. членовете на Дома на изкуствата и печата се вливат в състава на Пловдивското певческо дружество и Тайнер поема ръководството на първия симфоничен оркестър към него.

Още в началото на XX век Антонин Тайнер дирижира малки симфонични и оперни оркестри, с които участва в първите постановки на оперетата „Царицата на Чардаша“ и операта „Тахир Беговица“ в Пловдив. Същевременно дейно подпомага концертната дейност на пловдивското музикално дружество „Детска музикална китка“ (1905–1912). До края на живота си чешкият капелмайстор дирижира и църковния хор на пловдивската католическа църква „Св. Лудвиг“, за което е награден със златен орден и специална грамота от Ватикана⁶¹.

В отделни периоди от живота си Антон Тайнер е учител по пеене и цигулка в пловдивските гимназии, като същевременно ръководи и техните оркестри и хорове (1902–1910). Той е и сред инициаторите за организирането на първите музикални курсове в Пловдив през 1901 г. и 1912 г., като под неговото вещо ръководство израстват десетки български музиканти. Най-известни от тях са контрабасистът Петко Ненков и пианистката-музикален педагог Виолета Чаръкчиева.

Антон Тайнер умира в Пловдив през 1946 г. и е погребан в католическите гробища. Неголям брой архивни материали за неговия живот и дейност се съхраняват в Централния държавен архив в София и Пловдивския държавен архив, както и от неговите внуци Любомир и Ружена Стамболови, жители на Пловдив⁶².

Има сведения, че през 1904–1908 г. в Пловдивската областна мъжка гимназия преподава нотно пеене и чешкият специалист Йосиф Цалдър⁶³.

С изключително активна педагогическа и книжовна музикална дейност в България се отличава Карел Махан (1857–1923). Той е роден в град Мала Холлиц и е завършил инструменталния курс на Пражката консерватория през 1888 г. През следващата година заминава за Сърбия, където постъпва на служба като капелмайстор на военния оркестър към Моравската дивизия в Ниш.

Махан идва в България през 1891 с помощта на д-р Иван Шишманов и веднага е назначен за учител по пеене, цигулка, краснопис и немски език в Силистренското третокласно педагогическо училище. Чешкият музикант престоява в нашата страна само 12 години, но през това време успява да се впише трайно в развитието на българската следосвобожденска музикална култура. Освен в Силистра, той е учител по пеене в Лом, Шумен, Варна и Кюстендил, като във всеки от тях създава ученически, граждански и църковни хорове, струнни и духови оркестри. Ръководените от него оркестри и хорове имат богат репертоар от европейски и славянски хорови песни, български народни китки, класически композиции и написани от самия Махан музикални творби⁶⁴.

През 1901–1902 г. Карел Махан живее в София и се прехранва с частни уроци по музика, с изследователска, музикологическа и издателска дейност. През лятото на 1902 г. той е привлечен за диригент на струнния оркестър „Шипченски герой“ на Софийската македонска организация. С пропагандна цел и събиране на средства за бежанците от Македония този оркестър е изпратен на турне в Русия, където изнася няколко концерта с голям успех. След края на турнето Махан остава в Русия, където работи като капелмайстор в руската

армия и учител по музика. Следите му се губят през 1923 г., когато той е във Владивосток. До началото на Първата световна война Махан посещава България няколко пъти, тъй като съпругата и дъщеря му остават да живеят тук.

В България Махан развива плодотворна научно-изследователска и книжовна дейност. Той е автор на 14 научни статии, публикувани в български и чужди периодични музикални издания, с което поставя началото на българското музикознание. Така например, в сборника „Моето отечество“ (София, 1897) е включена една от първите му научни студии върху българската народна музика – народни мелодии, народни музикални инструменти и народни певци, написана въз основа на събран от него песенен материал от Софийско, Трънско, Кюстендилско, Врачанско, Плевенско и Северна Добруджа.

Карел Махан полага основите на българския периодичен музикален печат, като започва да издава специализираното музикално списание „Кавал“ (Силистра и Лом, 1894–1895, заедно с Н. Баларев; София, 1901–1902).

Чешкият музикален деец и педагог Махан е автор на 7 учебника по пеене за българските средни училища (издавани през периода 1892–1900), на сборника „25 песни за основните училища по текстове на Ив. Вазов, П. Р. Славейков и К. Величков“ (1897), на първия музикален речник от 1901 г. и на първите български учебници по цигулка от 1897 г. и китарата от 1902 г.

Чешкият музикант Махан композира над 20 творби, повечето от които са публикувани в чужбина. По-известни от тях са „Китка от български народни песни за смесен хор“ (София, 1893), „Български марш“ (София, 1895) и операта „Хоро“ по едноименната поема из стихосбирката „На кръстопът“ от Кирил Христов. Тази опера е написана през 1901 г. и е предста-

вена за първи път през пролетта на 1902 г. от любителска студентска трупа под диригентството на Вацлав Кауцки⁶⁵.

Преобладаващият брой чехи-учители по пеене в българските училища, предопределя и широкото навлизане в обучението на чешката музика и песни. Едновременно с изпълнението на популярните от миналото училищни песни върху чешки мелодии – „Дей родът ми“, „Бързо вървим в науката“ и др., в края на XIX-началото на XX век, се появяват и нови песни по стихотворения на Иван Вазов, Пенчо Славейков и други български поети – „Цвете мило“, „Свири нощната фъртуна“, „Овчарче“ и др., които интонационно са много близки до чешката песен.

Същото се отнася и за начеващата българска музикална теория и критика, където също има чешка следа. Имаме предвид Карел Махан, на който принадлежат първите по-сериозни изследвания върху произхода и техническия строеж на българския музикален и танцов фолклор. Чешкият специалист пръв стига до извода, че българската народна песен не е нещо статично, застинало във времето, а е резултат на сложна и продължителна музикално-поетична еволюция. С много жар и горещо увлечение Махан защитава и разбирането си за самостоятелното развитие на българската народна музика, опонирайки на известните по онова време фолклористи – чехът Куба и хърватинът Кухач, които защитават тезата, че българското песенно творчество е издънка на сърбо-Хърватската песенна традиция.

Активното ангажиране на чешките специалисти – капелмайстори, музиканти и учители с музикалното образование в българските училища естествено ги нарежда и сред основателите на откритото през 1904 г. първо българско частно музикално училище в София. (От 1912 г. то става държавно, а от 1921 г. – среден курс на Държавната консерватория). Затова

от първоначалните девет преподаватели в него, петима са чехи – Алоиз Мацак, Карел Йермарж, Хенрих Визнер, Карел Кауцки и Мара Черен. Само след няколко години за преподаватели са поканени и чешките музиканти Иван Цибулка и Людмила Проконова – дългогодишна акомпанистка на пиано и приятелка на известната българска оперна певица Христина Морфова-Лукаш⁶⁶.

Както споменахме, за разпространение на европейската музикална култура сред широките кръгове на градското население важна роля играят военните духови оркестри, ръководени от чешки капелмайстори. Чрез постоянните си концерти на открито в градските площади и паркове или в градските казина и бирарии българското гражданство се запознава с различни музикални произведения от руски, чешки и западноевропейски композитори, а това неминуемо дава тласък на оркестровото и солово-инструменталното музициране още в първите следосвобожденски десетилетия. Така например, още през 1881 г. чешкият капелмайстор в Пловдив Франтишек Швестка издава първата „Българска музикална китка“. От спомени на негови съвременници става ясно, че макар да е наречена българска, тя съдържа освен български и много чешки, руски, гръцки и турски популярни песни. Музикалната китка на Швестка е последвана от множество други музикални китки и музикални сборници с подбрани и преработени български народни и градски песни, чиито автори са предимно от чешки произход⁶⁷.

Общото културно и музикално развитие на България след Освобождението, стремежът към по-бързо европеизиране и достигане на развитите в културно отношение големи европейски нации постепенно поражда в средите на българската интелигенция и музикалните дейци идеята за създаване на българска опера.

Българското оперно изкуство се заражда по-късно от театралното. Първият опит за създаване на постоянен оперен театър в нашата страна датира едва от лятото на 1890 г. Тогава по инициатива на завършилите Пражката консерватория млади професионалисти Драгомир Казаков /баритон/, Иван Славков /тенор/ и Ангел Букурещлиев /пиано/ и с помощта на д-р Иван Шишманов и министъра на народното просвещение Георги Живков се основава т.нар. „Столично драматическо-оперна трупа“. В нея са привлечени най-добрите артисти на софийския театър „Основа“ начело с Иван Попов, а от Прага са поканени оперните певци Олга Добшова /сопрано/, Ана Кратохвилова /меццо сопрано/ и Ярослав Хашек /бас/, който същевременно е и режисьор на оперното отделение на трупата. След няколко месеца в България пристигат още няколко чужди певци – двама унгарци, двама италианци и чехите Чадил, Мария и Йосиф Мрака (Мракез). За директор на трупата е назначен Димитър Казаков, а за негов заместник – Иван Славков. За капелмайстор на оперния оркестър е назначен Ангел Букурещлиев, а за режисьор на драматичното отделение – Иван Попов. Трупата открива първия си театрален сезон на 6 октомври 1890 г. с постановка на пиесата „Еужения“, играна на сцената на театър „Основа“ – дървена сграда на мястото на по-късно построения Народен театър. Първото оперно представление е на 2 януари 1892 г., като са изпълнени откъси от оперите „Трубадур“, „Веселите Уиндзорски“ и „Евгений Онегин“ на сцената на току-що построената сграда на дружество „Славянска беседа“ в София. Първоначално са представяни само отделни сцени от известни опери, като ариите са изпълнявани на руски и чешки език. Софийският военен капелмайстор Хенрих Визнер е основния акомпаниятор на певците във всички оперни постановки. Той свири по

време на антрактите, открива и закрива оперните спектакли с изпълнения на пиано. След няколко месеца вече се представят целите опери и оперети – „Фауст“, „Трубадур“, „Травията“, „Лукреция Борджия“, „Марта“, „Кавалерия Рустикана“, „Аида“, „Кармен“, „Ернани“, „Златното кръстче“, „Лучия ди Ламермур“ и „Хубавата Галатея“. В тях е използван състава на Гвардейския военния оркестър на Първи софийски пехотен полк, а ариите се изпълняват и на български език. Повечето от преводите на споменатите опери са направени от гимназиалния учител чехът Владислав Шах⁶⁸.

През м. май 1891 г. драматическото отделение се обособява в самостоятелна театрална трупа „Сълза и смях“ и тръгва на турне из провинцията. Оперното отделение се трансформира в „Столична българска опера“, но в края на м. октомври 1892 г. преустановява дейността си поради липса на средства и подкрепа от страна на държавата.

Вторият опит за създаване на опера в България е от 1907 г. и поводът е успешния концерт през май с. г. на завърналите се от чужбина оперни певци К. И. Михайлов – Стоян, Иван Вулпе и Богдана Гюзелева в Народния театър. Тяхната изява е посрещната радушно от софийската публика и членовете на основания през 1901 г. Българския музикален съюз – Николай И. Николаев, Петко Наумов, Иван Вулпе, Хенрих Визнер, Вацлав Кауцки, Йосиф Хохола, Алоиз Мацак, Карел Йермарж и др. Но както при предишния опит, така и сега в столичната преса са публикувани десетки статии, авторите на които се обявяват против идеята за български оперен театър, като се стига дори до лични обиди и нападки спрямо изтъкнати български музикални дейци. Разбира се, шумната весникарска война „за“ или „против“ операта не плаши споменатите по-горе музикални дейци и те пристъпват

към изработването на проект за основаването на „Българска народна опера“. Негови автори са Н. И. Николаев, П. Наумов, Ив. Вульпе и Х. Визнер, като към тях се присъединяват и други музиканти и певци. Стига се и до подписването на протокол с Министерството на народното просвещение на 30.VI 1907 г. За съжаление нищо не е направено по въпроса за създаването на оперен театър от страна на министерството в продължение на месеци. Междувременно К. И. Михайлов-Стоян напуска София, а другите инициатори се примиряват с положението.

През лятото на 1908 г. в София отново се събират младите оперни певци Богдана Гюзелева-Вульпе, Иван Вульпе, Катя Стоянова, Димитър Димитров и Стефан Николов, които решават да подготвят и представят на софийската публика няколко пробни оперни концерта. Целта им е да докажат, че има достатъчно музикални сили за сформирането на оперен театър. Поканени са да участват и току-що завърналите се от чужбина и още не завършили своето музикално образование бъдещи певци Златка Куртева, Мара Велчева и Жорж Минчев, както и К. И. Михайлов-Стоян. След упоритата борба с многобройните бюрократични пречки и всекидневни репетиции, през м.октомври 1908 г., на сцената на „Славянска беседа“ са представени сцени от оперите „Фауст“, „Трубадур“, „Евгений Онегин“, „Русалка“, „Аида“, „Демон“ и „Кармен“, а на 1.IV.1909 г. – за първи път и цялата опера „Палячо“. В тези оперни спектакли участват освен споменатите по-горе лица, така и Олга Орлова, Петър Димитров, Димитър Казаков, Мария Невшимал и Петър Райчев. Оперният оркестър е попълнен с музиканти от Гвардейския оркестър и е дирижиран от Хенрих Визнер, Алоиз Мацак и Тодор Хаджиев.

След завършването на пробните представления З. Куртева, М. Василева,

Ж. Минчев и П. Димитров заминават за чужбина, за да продължат образованието си, а останалите продължават да дават редовно представления в салона на „Славянска беседа“, като откриват новия сезон на 2.I.1910 г. с постановката на операта „Демон“ от Рубинщайн. През същата година К. И. Михайлов-Стоян, Ив. Вульпе, Д. Казаков, Д. П. Иванов и Ст. Николов регистрират в софийския съд Събирателното дружество „Българска оперна дружба“, с което се поставя началото на българската опера. През 1912–1913 г. в ръководството на фирмата са привлечени Д. Димитров, Г. Дончев, Ст. Македонски, Хр. Морфова-Лукаш, Т. Хаджиев и др. През м. март 1922 г. Дружеството „Българска оперна дружба“ е одържавено и става клон на Народния театър, като за негов директор е назначен Петко Наумов, който същевременно е и професор в Държавната музикална академия⁶⁹.

В заключение, можеме да кажем, че целта на нашето изследване е да обобщи данните от десетки публикации по темата и да очертае основните параметри на една обща картина на чешкото участие във формирането и развитието на българската следосвобожденска музикална култура през периода 1879–1919 г., да определи отделните етапи и основните фактори, влияещи върху този сложен процес. Обърнато е специално внимание на професионалната, творческата и обществената дейност на най-изявените чешки капелмайстори и музиканти, като е подчертан техният принос за професионалното изграждане и концертна дейност на първите военни оркестри към българската войска, на просветителската им дейност сред българското гражданство за запознаването му с достиженията на европейската музикална култура и на ролята им за подготовката на първите български музиканти-професионалисти. Изтъкнат е и приносът им като учители по пеене в българските сред-

ни училища и като ръководители на първите граждански музикални кръжоци и дружества, като диригенти на ученически и граждански хорове и оркестри. Подчертано е и участието им като преподаватели в първото музикално училище в София и в други частни музикални курсове, школи и училища. Специално внимание е обърнато на чешки оперни певци, музиканти и диригенти в основаването и концертната дейност на българската опера, народната филхармония и други музикални профе-

сионални сдружения и състави. Отбелязан е и приносът на чешките специалисти – създатели и дейни участници в първите симфонични и камерни оркестри, както и на тези, които участват в полагане основите на българския периодичен музикален печат и музикална теория. Подчертано е и авторството им по отношение на едни от първите камерни, симфонични, оперни творби и т. н., както и участието им в Първото изложение в Пловдив от 1892 г. и в Балканските войни от 1912–1913 г.

БЕЛЕЖКИ

- 1 **Иванов, Ат.** Военните оркестри в България. С., 1979, с. 13; Известия на Института за музика при БАН, кн. I, 1952, с. 68–76.
- 2 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 14.
- 3 Пак там, с. 15–16.
- 4 **А. М. Ташикманов.** „Избирането на първия Български Князь Александър I Батенберга“. В-к „Марица“. Пловдив, год. II, бр. 78, 17.IV. 1879.
- 5 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 19, 26.
- 6 Пак там, с. 19.
- 7 История на 4-ти пехотен плевенски полк. Пл., 1933, с. 21.
- 8 **Милушев, Я.** Чешки профили в общественото развитие на следосвобожденска България. С., 2005, с. 36.
- 9 Списък на наградените лица с княжески български ордени от 1879–1900 г. С., 1901, с. 94.
- 10 Пак там, с. 94.
- 11 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 20, 26–27.
- 12 Пак там, с. 26.
- 13 **Стоева, Хр.** Чехи и чешки възпитаници във Варна. Варна, 1997, с. 73; **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 42
- 14 Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 94
- 15 Пак там, с. 50, 51; **Каранов, Й.** Военните духови оркестри в град Варна (1881–1944). Варна, 1972, с. 27; **Стоева, Хр.** Чехи и чешки възпитаници във Варна. Варна, 1997, с. 71–73; **Мирски, Хр.** Музикалното минало на Варна до 1940 г. Варна, 1979, с. 3.
- 16 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 51, 52; **Стоева, Хр.** Цит. съч., с. 75–76; **Каранов, Й.** Цит. съч., с. 147.
- 17 **Стоева, Хр.** Цит. съч., с. 17–25, 28–30, 32–34, 35–36.
- 18 Пак там, с. 70.
- 19 Пак там, с. 78, 79.
- 20 **Стоева, Хр.** Цит. съч., с. 78–79
- 21 **Стоева, Хр.** Цит. съч., с. 75, 76; Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 94.
- 22 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 44, 45; **Стоева, Хр.** Цит. съч., с. 76, 77.
- 23 Пак там, с. 47.
- 24 ЦДА, фонд 624 к, оп. 1, а.е. 7
- 25 В-к „Музикален вестник“. VIII, 1921, кн. №5, №10–11, №15–16

- 26 Чужденци – просветни дейци в България. Съставителство и редакция. **А. Пенев, П. Петров.** С., 1988, с. 165, 167; **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 46, 47; Първите 100 години. Национално музикално училище „Любомир Пипков“ 1904–2004. С., 2004, с. 5–8.
- 27 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 27, 50; Списък на наградените лица с княжески български ордени ..., с. 94, 96.
- 28 Пак там, с. 17.
- 29 Пак там, с. 16, 17; Личен архив на проф. Вера Динева-Русева. Биографични данни за сем. Пелишек.
- 30 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 18, 27; **Милушев, Яв.** Цит. съч., 36, 37.
- 31 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 18; **Милушев, Я.** Цит. съч., с. 36, 38, 47; Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 94, 96, 199.
- 32 **Константинов, Ал.** Събр. Съч. С., 1980, т. 2, с. 194.
- 33 Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 41.
- 34 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 48, 49; Музикален лист „Кавал“, бр. 3 от 1901 г.; **Лазарова, Е.** Славянското движение в България. С., 1997, с. 51–56; **Захей, Я. С.** Някои лични спомени. – В: „Юбилеен сборник на Славянска беседа /1880–1905/“. С., 1905, с. 36–37.
- 35 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 21, 27.
- 36 **Велев, Д.** Алоиз Мацак. Сп. „Музикален преглед“. I, 1921, №4, с. 3–4; НА БАН, Сбирка №14, оп.2, а.е. 35, л. 20–28 и фонд 195 к, оп.1, а.е.1–20; ЦДА, фонд 1543 к, оп.1, а.е.3, л.9.
- 37 История на 4-ти пехотен плевенски полк. Пл., 1933 г., с. 50–56.
- 38 Пак там, с. 70–72; Алоиз Мацак. Сп. „Съвременна илюстрация“. II, 1912, №19–20, с. 37.
- 39 ЦДА, фонд 624 к, оп.1, а.е. 7, л. 10–21; В-к „Музикален вестник“, VI, 1908, №1–2, с. 4.
- 40 НА БАН, фонд 195 к, оп. 1, а.е. 5–20.
- 41 В-к „Музикален вестник“, I, 1904, №8–12.
- 42 Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 97
- 43 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 43, 44; **Петров, П. А. Пенев.** Цит. съч., с. 194–196; Сп. „Илюстрация. „Светлина“, XXV, 1917, книга юбилейна; Сп. „Съвременна илюстрация“, II, 1912, №19–20; НА БАН, фонд 195, оп.1, а.е. 1–30.
- 44 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 210.
- 45 ЦДА, фонд 624 к, оп. 1, а.е. 8, л. 1–2; Спомени от проф. Иван Цибулка. Сп. „Музикален живот“. I, 1928, №6, с. 13–14; В-к „Музикален вестник“. IX, 1922, №2, 6–7.
- 46 ЦДА, фонд 624 к, оп.1, а.е. 7, л. 1–9
- 47 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 211; **Златаров, Ас.** Първите наши наставници. С., 1930, с. 27–32.
- 48 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 210, 212; ЦДА, ф.624к, оп.1, а.е. 7–8; Сп. „Просветно единство“, VII, 1940, №13 /237/; Музей „България и славянският свят“ – филиал на НИМ, ОФ, незаведени материали.
- 49 „Чехи в България – история и типология на една цивилизаторска роля. Голяма чешка библиотека“. Сборник, Ч.1., С., 1995, с. 80–82, 116–124.
- 50 Юбилеен сборник „Кюстендил“. Кюстендил, 1959 г., с. 3, 8–9
- 51 В. „Нашето първо изложение“. Пловдив, 1892 г., №50, с. 7, 282–283
- 52 НА БАН, фонд 207 к, оп. 1, а.е. 84, 89; ЦДА, фонд 177к, оп. 3, а.е.331.
- 53 Списък на наградените лица с княжески български ордени..., с. 41, 114.
- 54 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 41, 44; В-к „Нашето първо изложение“, Пловдив, №50, 1892, с. 3; В-к „Музикален вестник“, I, 1904, №3, 8–9, с. 3, 8–9; В-к „Музикален вестник“, IV, 1908, №9–10, с. 10; Сп. „Съвременна илюстрация“, юбилейна книжка, IV, 1919, №4, с. 10–11; **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 19, 25, 45, 46; **Милушев, Я.** Цит. съч., с. 37, 45; Първите 100 години. Национално музикално училище „Любомир Пипков“ 1904–2004. С., 2004, с. 6, 7; **Камбуров, Ив.** Илюстриран музикален речник. С., 1932, с. 282–283; НА БАН, фонд 207 к, оп.1, а.е. 1- 136.

- 55 **Казасов, Д.** Някогашните български градове. С., 1973, с. 23–31; **Златаров, Ас.** Нашите първи наставници. С., 1930, с. 42–44.
- 56 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 147, 149; **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 19, 27, 53, 54.
- 57 В-к „Нашето първо изложение“. Пловдив, 1892, №50, с. 3, 25
- 58 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 176, 178; В-к „Музикален вестник“, I, 1904, №1, с. 5–6 и №3, с. 6; VI, 1908, №1–2, с. 4–6; Сп. „Илюстрация. „Светлина“, XXVII, 1919, №3–4, с. 5–6; Юбилеен сборник за 50-годишния живот и дейност на Казанлъшкото педагогическо училище 1883–1933. Казанлък, 1935; Юбилеен сборник Казанлък в миналото и днес. Казанлък, 1935; **Камбуров, Ив.** Илюстриран музикален речник. София, 1932; Списък на наградените лица с княжески български ордени от 1879–1900 включително. С., 1901, с. 94; **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 5–7. НА БАН, ф.11к., оп.2, а.е. 405.
- 59 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 252; **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 26.
- 60 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 197–199.
- 61 **Литман, А.** Летопис на музикалния живот в Пловдив. Сп. „Музикални хоризонти“, 1977 г., №11, с. 120–138
- 62 ЦДА, ф.1543к, оп.1, а.е.3, л.9; В-к „Музикален вестник, I, 1904“, №4–5; III, 1906, №6–7; В-к „Музикални вести“, Пловдив, I, 1912, №5, с. 3; Сп. „Музикант“, II, 1923, №8–9, с. 4; Пловдивско певческо дружество 1896–1936. Нареди Христо Борина. Пловдив, 1936, с. 26, 27, 96–99.
- 63 **Милушев, Я.** Цит. съч., с. 37–38.
- 64 ЦДА, фонд 177 к, оп.1, а.е. 1–3, 33,67; оп. 2, а.е.105, 607; ДОДА-Шумен, фонд 661 к, оп. 1; Първи годишен отчет за учебната 1896/1897 и за учебните 1878 до 1896 на Ломското държавно и педагогическо и III-класно училище. Лом. 1897, Табло №1, с. 33 и с. 46.
- 65 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 187–193; Кавал, I, 1895, №14, с. 87–88; **Махан, К.** Крайтък музикален речник, Пловдив, 1901; **Камбуров, И.** Илюстриран музикален речник. С., 1932; **Баларева-Гатева, А.** Карел Махан. – Известия на института за музика, 1959, кн.5, с. 1–32; **Махан, К.** Нашата народна музика. – Кавал, бр. 1–5. 15.X. – 15. XII 1901 г.; Изследвания в памет на Карел Махан. С., БАН, 1961; Юбилеен сборник „Кюстендил и Кюстендилско“. Съст. Гина Кръстева. С., 1973, с. 13, 31–71.
- 66 **Пенев, А., П. Петров.** Цит. съч., с. 7; Кирова, Ел. Някои спомени за певицата Христина Морфова и Людмила Прокопова. С., 1976; ЦДА, фонд 195 к, оп.1, а.е. 443; фонд 488 к, оп.1–2, а.е. 1–233; фонд 503 к, оп. 1–2, а.е. 1–468.
- 67 **Иванов, Ат.** Цит. съч., с. 19, 26, 52, 53; **Иванов, Ат.** Чешките капелмайстори в България 1878–1944. С., 1983, с. 41–49, 54–58, 60–62.
- 68 СГОДА, фонд 1001 к, оп. 2, а.е. 72.
- 69 Д-р К. К. Развитие на оперното дело у нас. – Български артист, III, 1929, №7; **Димитрова, Св.** Архивни извори за дейността на Народната опера до 9.IX.1944 г. – Известия на държавните архиви, 1955, 2, с. 11–121; **Визнер, Х.** Спомени за основаването на Народната опера. – Музикален вестник, 1921, №6, с. 4; **Бикс, Р.** Народната опера в стара София. С., 2000; **Казиков, Д.** Материали по история на Народния театър и опера. С., 1929; **Попов, Ив.** Миналото на българския театър. Спомени и документи. Т.І. С., 1939.

Иван Цибулка (първият, седнал отляво) сред колеги и ученици от Музикалното училище в София. 1907 г.

Гвардейският оркестър с капелмайстор Алоиз Мацак (седнал в средата на първия ред). Царски дворец. София. 1910 г.

Д-р Константин Иречек (в средата), военните капелмайстори Вацлав Кауцки и Йосиф Хохола, печатарят Бохумир Шимачек и други неизвестни лица. София. 1883 г.

Военният капелмайстор Вацлав Кауцки със съпругата си. Кюстендил. 1885 г.

Българската оперна певица Христина Морфова-Лукаш (права) и пианистката Людмила Прокопова – преподавателка в Музикалното училище. София. 1912 г.

Учителят по пеене Йосиф Мървик (първият, седнал отдясно) сред колеги от старозагорските мъжка и девическа гимназии. Стара Загора. 1892–1893 г.

THE CZECH CONTRIBUTION IN DEVELOPING THE BULGARIAN POST-LIBERATION
MUSICAL CULTURE (1879–1919)

Ivaylo Ninov

(Summary)

The European 19th century, filled with significant events, proved useful to the Bulgarian people as well – resulting from their long struggle for national freedom, a new state appeared on the political map of Europe. Post-liberation Bulgaria entered the modern times with unbelievable rapidity of development in every public field. Bulgaria met the 20th century with not only well-organized administration structures, army, police, law-court and prosecutor's office, national bank etc. but also with the main educational, scientific and cultural institutions – developed school network, a national library and a national museum, a higher school and an art school, a literary society (BAS), professional theatre, opera etc. These numerous institutions emerged in just 20 years after the liberation. Hundreds of foreign specialists from 14 European nationalities, contributed to their founding. The Czech specialists were not only the most numerous but also good professionals. Overall, they were the foreigners of the greatest impact on and contribution to the Bulgarian culture, education and arts, especially in the period between 1879 and 1919.

The work is targeted on summarizing the data of numerous issues on the subject and outlining the general parameters of the Czech participation in the formation and development of the Bulgarian post-liberation musical culture between 1879 and 1919. At the same time, an attempt is made to define the different stages and main factors that influenced this complex process. The work emphasize the professional, creative and public activity of the most distinguished Czech bandmasters and musicians, particularly underlining their contribution in organizing the first military orchestras and their concert agendas, their educational work both in getting the European musical achievements known to the Bulgarian public and in preparing the first Bulgarian professional musicians. They also contributed as singing masters in the Bulgarian secondary schools and conductors of the first public and school choirs and bands, as leaders of the first public musical associations and circles. Czechs participated in the first music school in Sofia and other private music courses. Czech opera singers, musicians and orchestra conductors took part in founding the Bulgarian opera and in organizing its performances, in the public philharmonic orchestra as well as in other music associations and choirs. The Czech music specialists were not only the founders of the first symphonic and chamber orchestras but participated as ordinary music performers. They contributed significantly to the start of the first Bulgarian musical periodicals and the theory of music. The Czech music professionals are known as authors of some of the first chamber, symphonic and opera works and as participants in the First Plovdiv Fair in 1892 and in the Balkan wars of 1912–1913.